

HET ROEMLOZE EINDE VAN DE KARTUIZERPRIORIJ TE SINT-MARTENS-LIERDE

C. DE VOS

Keizer Jozef II, beter bekend als de "keizer-koster", maakte tijdens zijn bewind in de Zuidelijke Nederlanden vooral naam door zijn vele hervormingen die hem niet steeds in dank werden afgenomen. Zo vaardigde hij op 17 maart 1783 het beruchte edikt uit waarbij met één pennetrek 163 contemplatieve kloosters werden opgeheven. Hij vond deze orden immers totaal nutteloos voor de maatschappij. Hun bezittingen konden beter gebruikt worden om de zielezorg in de parochies te verbeteren (1). Van deze maatregel werd ook de kartuize van Sint-Maartens-Bos in Sint-Martens-Lierde het slachtoffer.

Reeds van die bewuste zeventiende maart stond het klooster officieel bekend als zijnde geconfisceerd. Het duurde echter nog tot de derde mei vooraleer de kartuize definitief haar deuren sloot (2). Op die dag begaf Jean François Pulinx, advocaat-substituut-fiscaal van Zijn Majesteit bij de Raad van Vlaanderen, zich naar Sint-Martens-Lierde en las het uitgevaardigde edikt aan de verzamelde gemeenschap voor. Samen met A. De Portemont, de in april als beheerder van goederen van het opgeheven klooster aangestelde Geraardsbergenaar, maakte hij een eerste inventaris op van de bezittingen van de kartuizers. Het baar geld dat in het klooster aanwezig was, 5113 florijnen, 4 stuivers en 6 denieren, werd in beslag genomen en al wat waarde had zoals schilderijen, koperen en zilveren voorwerpen, werd in een verzegelde kamer opgeborgen, dit in afwachting van een openbare verkoop of van het transport naar het Keizerlijk Hof te Wenen.

Pulinx stelde ook een lijst op van het ledenbestand van de priorij (3).

(1) DE SCHEPPER (G.). *La réorganisation des paroisses et la suppression des couvents dans les Pays-Bas Autrichiens sous le règne de Joseph II*, Leuven-Brussel, 1942.

(2) A.R.A., *Religiekas*, nr. 423.

(3) Ibidem.

Zo weten we dat op het moment van de opheffing nog tien monniken en één lekebroeder onder leiding van prior Waefelaerts hun leven aan God wijdden. Dit lijkt misschien niet veel maar een kartuize telde statutair gezien nooit veel bewoners (4). Houdt men daarbij rekening met vroeger genomen roeping-onvriendelijke maatregelen, dan kan men stellen dat Sint-Maartens-Bos niet uit de toon viel qua aantal (5). Prior Nicolaes Waefelaerts, afkomstig uit Brussel en 68 jaar oud, wou zich na de sluiting bij zijn broer Frans te Brussel vestigen. De andere monniken waren in alfabetische volgorde:

Pierre Joseph Backaert (kloosternaam: Alexander): 36 jaar oud en geboren te Denderhoutem. Hij oefende de functie van procurator uit, hoewel hij volgens het verslag ziekelijk was. Na de opheffing wou hij zich bij een Gents kanunnik vestigen. Uit een document anno 1791 blijkt dat hij de geestelijke staat aflegde. Hij verloor daardoor wel zijn recht op vergoeding.

Philippe Cordier (Bruno): 37 jaar, afkomstig uit Everbeek en vicaris. Hij had plannen om zich als seculier priester te Goferdinge te vestigen.

Henry Joseph De Puyd (Nicolas Albergatus): 40 jaar, uit Elverdinge bij Ieper. Hij was van plan om in Schorisse te gaan wonen.

Jacques Du Can (Benoit): 28 jaar, uit Aalst en de jongste van de gemeenschap. Hij keerde terug naar zijn ouders te Aalst.

Leonard Joseph François (Bernard): 38 jaar en afkomstig uit Brussel. Hij zou als seculier priester intrekken bij zijn schoonbroer te Brussel. Op 24 mei 1785 vroeg hij "*d'être secouru de quelque fondation*" omdat zijn vergoeding niet volstond. Het leven in de stad was duur zeker wanneer men zoals hij belast was met de zorg voor een zeventigjarige pater. Door de overheid werd daar echter niet op ingegaan.

Constantin Stanislas Melkebeke (Constantin): 42 jaar, geboren te Lede en van plan om bij een Aalsters kanunnik in te trekken.

François Vanderelst (Antoine): 62 jaar, afkomstig uit Mechelen

(4) art. *Chartreuse*. In: *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, Paris, 1982, f. 124.

(5) Het edikt van 1753 verplichtte de kloosters die eigenaar van niet-geamortiseerde goederen waren, om deze binnen het jaar van de hand te doen. Bovendien werden giften van meer dan 500 florijnen verboden. Zo werd het hun bijna onmogelijk gemaakt om nog onroerende goederen te verwerven. In 1771 kwam het verbod om voor de intrede in een klooster nog een bruidschat te vragen, of aan religieuzen nog legaten of schenkingen over te maken. Het jaar daarop werd de minimumleeftijd voor intreding in een kloosterorde op 25 jaar gebracht.

DE SCHEPPER (G.), o.c., p. 109-113.

en in 1783 coadjutor. Hij wou zich als seculier priester bij zijn broer Jacques te Brussel vestigen. Als pittig detail werd vermeld dat hij breuklijder was.

Arnold François van Dickel (Anthelmus): 39 jaar, uit Zottegem. Hij trok zich bij zijn zuster terug.

Nicolas van Heymbeke (Hugo): 37 jaar, geboren te Koekelberg. Hij ging bij de gezusters Wageneer wonen.

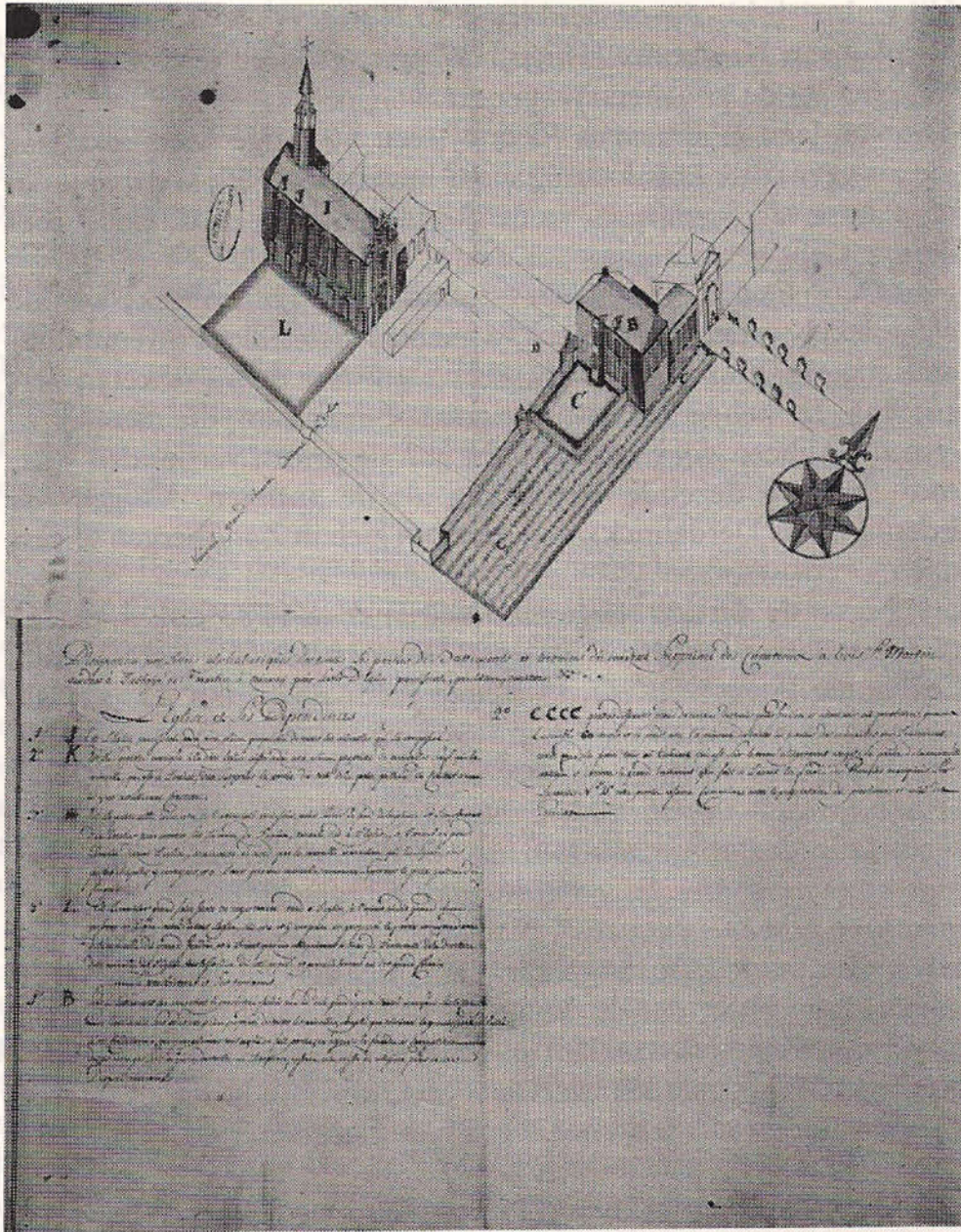
Thomas Jean Walraevens (Bruno): een 60-jarige Meerbekenaar die als gevaarlijk krankzinnig werd bestempeld. Hij werd al jaren ter plaatse verzorgd, maar na de sluiting werd hij bij de Cellebroeders te Gent geplaatst.

Jean Derdelinckx, 45 jaar en afkomstig uit Tollembeek, was de enige lekebroeder. Uit de briefwisseling tussen De Portemont en de Religiekas blijkt dat er vragen waren over de uit te keren vergoeding. De beheerder wist niet goed of deze man, die niet geprotest maar alleen door een contract aan de priorij verbonden was, recht had op dezelfde vergoeding als de anderen. Volgens de ledenlijst was Derdelinckx van plan om zich in Zandbergen te vestigen.

Naast de dertien religieuzen waren er in 1783 ook minstens twee knechten werkzaam in Sint-Maartens-Bos (6). De 46-jarige Guillaume Pierets uit Herne diende reeds meer dan 25 jaar als tuinman. Lievin Herregodts, 55 jaar en uit Sint-Martens-Lierde zelf, was reeds 40 jaar in dienst "*ayant fait toutes sortes d'ouvrages et surveillé aux autres ouvriers, aiant dirigé toutes les plantations dans les Bois qu'alantours des terres du couvent et aiant fait nuit et jours toutes les commissions et voyages nécessaires à la direction du même couvens*". Na het vertrek van de monniken bleven beiden in de kloostergebouwen achter als conciërge en uit de documenten blijkt dat dit in mei 1785 nog altijd het geval was. Toen wou Pierets vertrekken en werd er gepalaverd over zijn vergoeding. Op het verzoek van Herregodts om zijn broer als tweede huisbewaarder aan te stellen werd niet ingegaan.

Uit het feit dat er in 1785 nog twee conciërges nodig waren om het verlaten klooster te onderhouden, blijkt dat de verkoop van de goederen en de gebouwen niet van een leien dakje liep. De overheid spande zich nochtans in om nieuwe eigenaars te vinden. met dit doel voor ogen gaf zij landmeter Petrus Capeau en zijn collega Damianus De Staercke in 1784 de opdracht om een gedetailleerde tekening en een grondplan van de opgeheven priorij te maken. De kaarten die de enige eigentijdse voorstelling zijn van

(6) A.R.A., o.c., nr. 423.

Plan van Petrus Capeau met aanduiding van de gebouwen en de gronden, voorheen toebehorend aan de kartuize van Sint-Martens-Lierde en in 1784 toegewezen aan de benedictijnenabdij te Doornik. (Algemeen Rijksarchief, Brussel, Kaarten en Plannen in handschrift, 1887).

Sint-Maartens-Bos, zijn prachtstukken (7). In de legende wordt een precieze beschrijving van de gebouwen gegeven naast een schatting van de verkoopwaarde. Zo was de ingangspoort die zich volgens de landmeters in goede staat bevond, 1027 florijnen waard. De kerk waar volgens hun berekeningen zeker 1000 man (!) binnen kon, moest minstens 16.668 florijnen opbrengen (een kleine toren en het hoofdaltaar inbegrepen). Een cel die op het gelijkvloers drie kamers, een gang en een w.c. telde, plus het daarbijhorende deel van de kloostergang en een stuk tuin werd op 441 florijnen geschat. Van de boerderij werd gezegd dat die zich in zodanig slechte staat bevond dat zij niet bewoonbaar was zonder een grondige herstelling. Er werd dan ook voorgesteld om haar gewoon af te breken en de pachter in het neerhof te laten wonen.

Blijkbaar bestonden er reeds van bij de opheffing plannen om de kerk en een aantal gebouwen zoals het gastenkwartier aan de Sint-Maartensabdij van Doornik te verkopen. Zij was immers patronaatshouder van de parochiekerk van Sint-Martens-Lierde die volgens getuigenissen dringend aan herstelling toe was. Petrus Capeau maakte een plan van "*toutes les parties de batiments et terrains du couvent supprimé des chartreux à bois St. Martin vendus à l'abbaye de St. Martin à Tournay pour servir d'église paroissiale, presbitère, cimetièrre, etc*" (8). Opvallend daarbij is wel dat het gebouw links van de toegangspoort, aangeduid stond als zijnde bestemd voor de pastorie (9). Om één of andere reden verkoos men later het huis ertegenover als pastoorswoning. Uit de briefwisseling daaromtrent kunnen we opmaken dat de inwoners van Sint-Martens-Lierde zelf vroegen om de kartuizerkerk als parochiekerk te mogen gebruiken. De oude kerk bevond zich immers aan de oostgrens van het dorp, op het hoogste punt van de gemeente en op een boogscheut van de kerk van Sint-Jans-Hemelveerdegem. Zij was niet gemakkelijk te bereiken voor de mensen van de andere kant van het dorp, zeker niet wanneer het slecht weer was. De kartuizerkerk daarentegen bevond zich centraal in het dorp. Om dit duidelijk aan te tonen werd er zelfs een kaart van Sint-Martens-Lierde getekend waarop alle 173 huizen

(7) A.R.A., *Kaarten en plans in handschrift*, nr. 655. Afbeelding bij: VAN BOCKSTAELE (G.), *Bronnen voor de studie van kloostergemeenschappen van het Land van Aalst, bewaard in het Algemeen Rijksarchief te Brussel. Een verkenning*. In: *Het Land van Aalst*, 40, 1988, p. 331.

(8) A.R.A., *o.c.*, nr. 1887.

(9) Dit gebouw is nu eigendom van de heer en mevrouw Geeraerts-Vindevogel.

voorkwamen (10). Zo kon iedereen vaststellen dat er slechts 51 daarvan in het oosten rond de oude kerk lagen en dat er zich 122 ten westen en in de buurt van de kartuize bevonden. De abdij van Doornik ging met de ruil akkoord omdat de grotere en stevigere kartuizerkerk alleen maar een toren moest krijgen, wat goedkoper was dan een volledige herstelling van de andere. Voor de voorstanders van het project was de bouw van een nieuwe toren geen onoverkomelijke hinderpaal. Er kon gebruik gemaakt worden van het afbraakmateriaal van de oude kerk en de tienden die jaarlijks 1600 florijnen opbrachten, konden ook aangewend worden. Om de keizerlijke ambtenaren te overtuigen speelden ze het argument uit dat door de kartuizerkerk als parochiekerk te beschouwen de grond ervan in waarde zou stijgen. De overheid die tegen al deze elementen niets kon inbrengen, wou de verkoop laten doorgaan, maar er zaten toch nog wel een paar addertjes onder het gras...

Zo werd het hoofdaltaar uit de kerk voordien reeds toegewezen aan de pastoor van Schendelbeke voor 120 florijnen (11). Maar omdat De Portemont op de hoogte was van het verzoek van de parochianen had hij aan de zieleherder gevraagd om het kunstwerk nog een tijdje in de kerk te laten staan tot er een definitieve beslissing gevallen was. De pastoor stemde daarmee in en was zelfs bereid om het altaar voor 120 florijnen in Sint-Martens-Lierde te laten.

Ook in verband met de klokkentoren waren er problemen (12). In de oude kerk bevond er zich een exemplaar met drie klokken. De kartuizerkerk moest het met één klokje stellen en dat was volgens de protesterende bewoners van de Oude Kerkwijk niet

(10) A.R.A., *Kas van Religie*, nr. 423.

"Caerte ofte plan figuratieve, behelsende den omloop situatie ende gelegentheit der prochie van Sinte-Martens-Lierde, Lande van Aelst, alsook de straeten, lossen, dreven ende voornaemste voetwegen, midsg(aa)rs huysingen ende hoven, wanof de hoven ofte pachthoven emmers daer peirden uytgaende sijn geteekend met de letter A, de herbergen met de letter D, de kerke der gemelde p(roc)hie geteekent met de letter B, ende het clooster der paters chartreusen ten bossche met de letter C, scheidende selve p(roc)hie in de suydsijde met eene beke commende van p(roc)hie van Nederbraekel naer de p(roc)hie van Ophasselt en Schendelbeke, ende sijnde straeten, voetwegen en lossen geteekent en gecouleurt met gheel en Bosschen en weiden in groen Bestaende de selve p(roc)hie in den noembnre van 173tigh huysen, waer van datter staen 122tigh in de westsijde van het gen(aem)d clooster ende 51tigh in de oostsijde tot aen ende rond de kerke der voorn. prochie. Aldus gecaerteert en gefigureert in der manieren, voorschreven door mij oudt Geswoornen en geadmitteerden lantmeter, prijsen ende costumier, residerende binnen de prochie van Deftinge, mij voersonden desen, 11 juny 1783. J. Baptiste Minnaert.

(11) A.R.A., o.c., nr. 423.

(12) Ibidem.

voldoende ver te horen. De omwonenden van de priorij, gesteund door de Sint-Maartensabdij die geen bijkomende kosten wou doen, waren echter van een andere mening. Het bekvechten ging zo ver dat Maroux, raadsheer en procureur-generaal van Vlaanderen, op 9 november 1784 naar Sint-Martens-Lierde kwam om er een algemene vergadering over het twistpunt te beleggen. De notabelen stemden allemaal eensgezind voor het kleine kartuizerklokje als "thiendeklocke" en zo konden op 18 april 1785 de gebouwen definitief toegewezen worden aan de Sint-Maartensabdij.

Deze verandering was niet helemaal naar de zin van Jan De Coster, koster en schoolmeester van Sint-Martens-Lierde (13). Om zijn functies naar behoren te kunnen vervullen, was het volgens hem noodzakelijk dat hij een woning kreeg aangeboden in de buurt van de nieuwe parochiekerk. De Portemont stelde aan de Heren van de Religiekas voor om hem enkele gebouwen die aan de kerk paalden, toe te wijzen. In drie vroegere kapellen en een deel van de kloostergang konden namelijk gemakkelijk klassen en een woonhuis ingericht worden. De Religiekas vroeg echter eerst om een onderzoek in te stellen naar de noodzaak van de verhuis en om financiële hulp van derden. Op de eerste vraag antwoordde De Portemont dat de officiële kosterwoning "*une petite baraque de bois et terre, couverte de paille, mal entretenu, située sur au chemin de Martens Lierde à St. Jean Hemelveirdegem dont le terrain est grand 13 verges et pourrait être vendus à 70 florins*". Er hoorde ook nog een derde van een bos op het grondgebied van Hemelveirdegem bij. De koster zelf woonde echter in een ander huis dicht bij de kerk terwijl hij zijn ambtswoning verhuurde aan "*une devote*". De personen die de beheerder aansprak om bij te dragen in de kosten van de verhuis, gingen niet akkoord. De heer van Sint-Martens-Lierde beweerde dat hij wel de koster-schoolmeester mocht aanstellen maar hem niet hoefde te betalen. Hij schreef op 14 juni 1785 dat hij "*geregtigt is tot de collatie der costerye ende schole binnen het voorseyde Maertenslierde maer geensints tot de thiende aldaer, uyt dewelke notoirlijk moet betaelt worden des costers competentie ofte huysinge*". De Sint-Maartensabdij voelde zich als tiendehouder ook niet geroepen om de koster van een nieuwe woning te voorzien. Sinds acht jaar kreeg hij immers 28 fl. in plaats van de vroegere 18 en dat moest voldoende zijn. Zij wilde wel als blijk van dankbaarheid voor het

(13) Ibidem.

verkrijgen van het hoofdaltaar en voor de bevredigende oplossing in verband met de toren, 300 fl. in de Religiekas storten. Op 5 augustus 1785 besloten de heren van de Religiekas om de opbrengst van deze 300 fl. ieder jaar in de vorm van een verblijfsvergoeding aan de koster uit te betalen. Wou deze toch een nieuwe woning, dan moest hij er maar één kopen.

De rest van het complex werd in verschillende "loten" opgedeeld en op 16 oktober en 20 november 1786 in het openbaar verkocht. Het resultaat was nogal teleurstellend. Een aantal stukken werden wel aan iemand toegewezen maar een vijftal loten konden niet van de hand gedaan worden. Zodoende werd de hele verkoop opgeschort. Begin 1787 ondernam De Portemont een nieuwe poging. Op 13 februari van dat jaar stuurde hij de volgende lijst naar de Religiekas":

Aperçu de l'apretiation (sic) des batimens et enclos du couvent supprimé des chartreux à bois St. Martin, ainsi que de l'apprétiation d'iceux faite à cet effet. (14)

Marchés Totaux des prix de la vente, ainsi que des derniers offres

1	1800 fl.	
2	916 fl.	
3	533 fl.	
4	787 fl.	
5	632 fl.	
6	748 fl.	
7	780 fl.	
8	694 fl.	
9	712 fl.	
10	560 fl.	
11	1500 fl.	Bod van J. Jacquemyn;. 1760 fl. (geen borg)Daarom: Bod van Antoine De Smet: 1764 fl.
12	1800 fl.	Bod van Petrus De Pestere: 1816 fl. (borg: J. De coster)
13	1400 fl.	Bod van N. van Der Beken: 1400 fl. (borg: Josephus van Der Beken)
14	3500 fl.	+ 611 fl. voor de tuin Bod van J. De Wolf:
15	2800 fl.	+ 627 fl. voor de tuin 3000 fl. en 2600 fl.

Uit deze tabel kan men aflezen dat de eerste tien loten definitief toegewezen waren en dat er geen nieuwe kopers opdaagden. Voor het veertiende en vijftiende lot werd er geen nieuw bod gedaan zodat alleen het veel te lage bod van J. De Wolf in aanmerking kwam. Voor het dertiende stuk hernieuwde de vroegere bieder zijn voorstel. In het twaalfde lot waren verscheidene personen geïnteresseerd maar het voorstel van Petrus De Pestere was het

(14) A.R.A., Koninklijke Regeringsraad, nr. 1451.

beste. Voor de elfde koop was J. Jacquemyn de hoogste bieder maar omdat hij geen borg kon geven werd aan de tweede liefhebber, Antoine De Smet, gevraagd om zijn bod iets te verhogen zodat hij als eventuele koper kon voorgesteld worden. De Portemont zelf adviseerde om de zaak nog een beetje uit te stellen en de hele verkoop nog eens over te doen op het moment dat de watermolen zou verkocht worden, want die zou meer gegadigden trekken. Blijkbaar ging men in Brussel daarmee akkoord want pas in 1788 werd er weer een openbare verkoop gehouden.

Op de verkoopsaffiche stond toen naast de 15 loten, ook de tiende van de heerlijkheid Moenebroek, een aantal cijzen op verschillende terreinen, van een ruïne van een huis en een watermolen gelegen aan de beek tussen Deftinge en Sint-Martens-Lierde (15). Volgens de beschrijving waren het woonhuis en de molen, uit steen en met stro bedekt, dringend aan herstelling toe. Een kleine schuur en een stal, reeds bedekt met pannen, waren pas nieuw. Ditmaal schreef De Portemont dat men de zaak niet langer meer mocht laten aanslepen. In de eerste plaats omdat er sleet begon te komen op de leegstaande gebouwen zodat reparaties zich opdrongen. En in de tweede plaats omdat meerdere mensen die een lot toegewezen kregen hun interesse verloren na al die jaren. Blijkbaar kwam er toen toch wat schot in de zaak want begin 1789 meldde De Portemont aan de kopers van de eerste tien loten dat de keizer hun bod goedgekeurd had zodat alles kon afgehandeld worden. Op 26 juni 1789 schreef hij echter naar de Religiekas dat drie van de tien kopers weigerden om hun vroegere beloften na te komen, zozeggend omdat ze geen geld meer hadden of omdat ze reeds iets anders verworven hadden. Hij meende hen wel te kunnen verplichten omdat er geen termijn in verband met de beschikbaarstelling van de goederen was afgesproken maar hij maande de regering nogmaals aan om zo vlug mogelijk tot de verkoop van de resterende gebouwen over te gaan. Het klimaat verslechterde trouwens ook nog. Hij schreef letterlijk: "*Dans cet état des choses survint malheureusement l'époque ou des personnes malintentionnées par discours et ouvrages séditieux repandoient par tout des odieux soupçons sur l'établissement général, et firent de plus en plus naître des sinistres impressions et defiances parmi le peuple et la paroisse de Lierde St. Martin n'en fit pas l'exempte*" (16). Op 23 juli 1789 insisterde hij nog eens om de verkoop van de resterende gebouwen te mogen afhandelen zelfs als ze niet datgene opbrachten wat ze waard waren. Hij meldde ook dat alleen

(15) A.R.A., o.c., nr. 1565.

(16) A.R.A., o.c., nr. 1451.

de kopers van het eerste, tweede, vierde en negende lot nog bereid waren om hun overeenkomst na te leven. De kopers van het vijfde en het zesde lot "*refusoient absolument de se tenir à leurs offres*" en de anderen verzochten vriendelijk om ervan ontlast te worden. Hoe het verder afliep met deze zaak is nog niet onderzocht, maar waarschijnlijk veranderde heel veel toen de Fransen hier binnenvielen en alle kerkelijke goederen als zwart goed verkochten.

Als beheerder moest De Portemont niet alleen instaan voor de verkoop van het kloostercomplex maar had hij ook de zorg voor de landerijen die aan de opgeheven priorij toebehoord hadden. Hoewel Sint-Maartens-Bos maar een kleine gemeenschap was, had ze toch onder andere bezittingen in Sint-Martens-Lierde, Sint-Maria-Oudenhove (het hof te Nieuwpoort), Sint-Maria-Lierde, Erwetegem, Zegelsem, Ophasselt, Moerbeke, Boelare en Smeerebbe (17). Akkers en weiden werden verkocht of opnieuw verpacht wanneer de termijn van het pachtcontract verviel. Een bepaalde aankondiging van een verpachting luidde als volgt: "*Men laet eeniegelyk weten dat men op maendag naestkommende wesende 15en deser loopende maent december ten een uren naer middag tot Geraertsberge in de herberge De Klocke publiquelijk ende aende meesbiedende sal verpachten de volgende goederen der gewesen Chartreuse ten Bossche*: (18)

Koop	Aard	Ligging	Pachtsom (19)	Toegewezen aan:
1	bouwland	Sint-Maria-Oudenhove	5.1.0	François Coppens
2	bouwland + bos + weiden	Sint-Maria-Oudenhove	184.10.0	Piere Verlinden
3	weiden + bouwland	Sint-Maria-Oudenhove	52.6.8	Jacques Coppens
4	bouwland	Sint-Martens-Lierde	16.15.0	Martin De Poorter
5	bouwland	Sint-Martens-Lierde	25.0.0	Pierre van den Berghe
6	bouwland	Sint-Martens-Lierde	20.12.6	Jaques Colbrand
7	weiden + bouwland	Erwetegem	19.13.4	Jean Baptiste Beirens
8	bouwland	Erwetegem	19.19.2	Jean Baptiste D'Hocker
9	bouwland + weide	Ophasselt	136.14.2	Jean Baptiste Van Lil
10	bouwland	Ophasselt	78.1.8	Jean Robinon
11	bouwland	Sint-Martens-Lierde	7.12.6	Jacques de Tant
12	bouwland + weide	Michelbeke	51.9.2	Jean Baptiste Vermeulen
13	"partie ozieres"	Boelare	53.9.2	Jean Baptiste Saligo
14	bouwland + weide	Smeerebbe	522.4.5	Henri Van Crombrugge
15	hoeve + land + weide	Sint-Maria-Oudenhove	853.13.4	Charles De Smet

(17) Deze lijst is niet volledig. Verder onderzoek is nodig om precies de bezittingen van Sint-Maartens-Bos te kunnen aanduiden.

A.R.A., *Religiekas*, nr. 210.

(18) A.R.A., *Koninklijke Regeringsraad*, nr. 1451.

In kolom vier wordt de pachtsom vermeld die door de persoon in kolom vijf zou betaald worden als de keizer de toestemming gaf om de transactie te laten doorgaan.

Met de verwerking van de kostbare voorwerpen uit de priorij had De Portemont niet zoveel moeilijkheden als met de verkoop van de gebouwen. Kort na de sluiting werd de inventaris opgemaakt van alle waardevolle houten, koperen, tinnen en zilveren voorwerpen alsook van het linnen, de boeken en de schilderijen. Tot de voornaamste kerkschatten behoorden zes eikehouten lessenaars waarvan één verguld, zeven vergulde en twee beschilderde houten altaarkruisbeelden, twaalf grote, veertien middelmatige en acht kleine koperen altaarkandelaars, twee vergulde houten piramides die dienst deden als reliekhouders, één kleine en twee grote koperen wijwatervaten, acht kleine koperen bellen, één koperen oliekruik plus schaal, tien paar veel gebruikte misampullen, vier zilveren kandelaars en twee verzilverde reliekhouders (20). In vergelijking met de schatten die in sommige abdijen te vinden waren, was dat niet zoveel zaaks. Sint-Maartens-Bos hoorde blijkbaar thuis in de categorie van de armste huizen. Massief goud of zilver was er immers niet of zeer weinig aanwezig. Op 2 mei 1783 werd de beheerder reeds gemaand om al het edel metaal naar Maquart, beheerder van de Munt te Brussel, te sturen. Kruisbeelden en reliekschrijnen kwamen echter niet in aanmerking, tenzij ze uit massief goud of zilver waren. Dan mocht de geestelijkheid er wel de relikwie uithalen vooraleer ze te versturen. Het lijnwaad van de kerk, dat volgens de inventaris van zeer slechte kwaliteit was, werd in twee categorieën verdeeld (21). Het beste werd op 24 april 1784 voor 1666 gulden en twee stuivers verkocht. Het slechtste linnen werd aan de pastoor van Schendelbeke geschonken. De meubels werden op 30 juni 1783 voor 5831 gulden en één denier van de hand gedaan.

De rijke bibliotheek van Sint-Maartens-Bos die in 1783 ongeveer 2000 boeken telde, werd volledig geplunderd. De Oostenrijkers beschouwden de boeken immers als het minst waardevolle bezit van een klooster, zeker van een kartuizerpriorij. Minachtend schreef iemand de richtlijnen voor de beheerders dat de kartuizers "*ne s' appliquant gueres qu'à la méditation mystique et à la culture des fleurs ou des fruits*", geen grote literatuur in huis konden hebben (22). Dit was nochtans niet het geval. Uit de inventaris blijkt

(19) De gebruikte munteenheid was de Brabantse gulden.

(20) A.R.A., *Religiekas*, nr. 55 en nr. 69.

(21) A.R.A., *o.c.*, nr. 55.

(22) A.R.A., *o.c.*, nr. 68.

dat het voor het grootste gedeelte theologische werken waren. Het zou ons echter te ver leiden om ze allemaal op te noemen. Van daar een paar voorbeelden: de bijbel in verschillende talen, de kerkvaders (Athanasius de Grote, Basilius, Johannes Christostomos, Augustinus, Gregorius de Grote), middeleeuwse auteurs (Beda, Bernardus van Clairvaux, Anselmus van Cantenbury, Thomas a Kempis, Thomas van Aquino), auteurs uit de zeventiende en achttiende eeuw (Baronius, Bellarminus, Cornelius Jansenius), sermoenen, missalen, enz. Ook geschied- en juridische werken, een tiental grammatica's en enkele woordenboeken ontbraken niet op de plank: Demosthenes, Aristoteles, Ovidius, Cicero, Euclides, Descartes, Erasmus, Hugo Grotius, Guicciardini, Justus Lipsius, Sanderus, enz. En natuurlijk niet te vergeten een boek over tuinbouw. De kartuizers waren zelfs geabonneerd op kranten wat gezien hun leefgewoonten erg verwonderlijk is (bijvoorbeeld *Mercur de France*) (23). Begin 1784 kreeg De Portemont het bevel om al de belangrijke werken naar de Religiekas te sturen. Later kwamen die in handen van de Brusselse boekhandel Emmens en raakten verspreid. De rest mocht ter plaatse per opbod verkocht worden. En waartoe konden dikke boeken beter dienen dan om de haard aan te steken? In die periode zal menig gezin zich letterlijk aan Erasmus of Cicero gewarmd hebben. Gelukkig bleef één enkel exemplaar soms gespaard en doorstond de tand des tijds.

De in Sint-Maartens-Bos aanwezige schilderijen (125 in totaal) werden op 15 oktober 1784 ter plaatse gekeurd door een commissie bestaande uit de officiaal D'Angoisse, de griffier van de Kamer te Ukkel, de Bosschaert, die naar eigen zeggen een kunstkenner was, en de Brusselse kunstschilder Lens die uit hoofde van zijn beroep er wel iets moest van af weten (24). Kunstzinnigheid was echter geen *conditio sine que non* om de doeken te beoordelen. De meest cruciale vraag voor de Oostenrijkers was immers hoeveel een schilderij kon opbrengen. In de richtlijnen voor het onderzoeksteam staat letterlijk: "*l'objet de cette visite étant de constater le mérite des tableaux et autant que possible par approximation*". Men schreef ook reeds dat de prijs van een doek niet alleen afhing van het feit of het goed geschilderd was. De intrinsieke waarde was moeilijk te bepalen omdat die beïnvloed werd door de mode van het ogenblik, door de reputatie van de

(23) A.R.A., o.c., nr. 55 en DE GRAUWE (J.), *Histoire de la chartreuse du Val-Royal à Gand et de la chartreuse du Bois-Saint-Martin à Lierde-Saint-Martin*, (*Analecta cartusiana*), Salzburg, 1974, p. 139-143.

(24) A.R.A., o.c., nr. 68.

schilder, door de concurrentie, door de wil om iets te bezitten en door de gevoelswaarde dat iets heeft voor iemand. Principes die toen reeds geldig waren en nu zeker van toepassing zijn op de kunstmarkt.

Deze commissie koos vier schilderijen uit die voor de keizerlijke galerij te Wenen gereserveerd werden (25). Het waren:

- 1) Een goed bewaard houten paneel van een zekere Pepin, dat de ontrouwe knecht voorstelde. De commissieleden schatten het schilderij op 10 fl. en kozen het voor de expressieve figuren en de stijl.
- 2) Het beleg van en de aanval op een stad, een doek van Petri dat werd uitverkoren omdat het zeer nauwkeurig geschilderd was. Omwille van de slechte staat werd het op 10 fl. geschat.
- 3) Landschap met figuren voorstellend het vertrek van de jacht, van de hand van Blommaert. "*Ce tableau est d'un joli effet, les figures et les chevaux sont touchés avec esprit et d'une couleur très fraîche. Le paysage a poussé au noir*", luidde het oordeel. En omdat het redelijk bewaard gebleven was, dachten ze dat het 20 fl. waard was.
- 4) De heilige Maagd met het Kindje, dat een bloemenkroon aan de heiligen Catharina en Barbara aanbiedt. Het schilderij op doek dat toegeschreven werd aan G. De Craeyer hing boven een altaar. Het was wel mooi van kleur maar het bevond zich in een zeer slechte staat. Ondanks de bekende schilder werd de waarde toch maar op 30 fl. geschat.

In hun eindrapport schreven de commissieleden dat "*les Chartreux au Bois St. Martin près de Grammont ont donné quatre tableaux qui ont été emballés et confiés à l'administrateur. Le comité décidera de leur destination ulterieure, soit pour Gand ou pour Bruxelles, ce ne sont point des tableaux de grand prix*" (26). En inderdaad, uit de rekeningen van D'Angoisse blijkt dat een schrijnwerker uit Sint-Martens-Lierde belast werd met het maken van een kist voor de vier stukken, wat hem vier florijnen en 13 stuivers opbracht. Twee andere inwoners verdienden elke een florijn om de vier schilderijen vanuit de priorij naar Geraardsbergen te brengen. Op een dag kreeg De Portemont een brief waarin hij werd aangemaand om de kist naar het adres van advocaat Evenepoel te Brussel te sturen "*en la première occasion d'une voiture couverte, diligence ou autre*". De rest mocht hij zelf verkopen nadat hij dit via affiches in Geraardsbergen, Aalst, Ninove en omgeving bekend gemaakt had.

(25) Ibidem.

(26) A.R.A., o.c., nr. 68. Document daterend van 31 oktober 1784.

Uit de inventaris blijkt dat het vooral religieuze taferelen waren waarvan de schilder meestal niet gekend was zoals "Christus in de tuin", "Sint Franciscus in gebed" of "Sint Bruno voor een kruis in de woestijn" (27). Enkele doeken werden wel aan iemand toegeschreven: "De doornenkroning van Christus" door een zekere D'Haese of "Christus die zijn kruis draagt" van Tassart, maar dan nog is het niet gemakkelijk om hen te identificeren. Ook wereldlijke taferelen werden opgehangen zoals een stilleven met een pot bloemen en enkele landschappen van onder andere Immenraedt. Aangezien de meeste beschrijvingen zo vaag zijn is het nu nog moeilijk te achterhalen waar de schilderijen terecht gekomen zijn. De vier voorbehouden werken maakten hierop een uitzondering. Zij geraakten wel in Brussel maar niet in Wenen. Waarschijnlijk bleken ze uiteindelijk niet waardevol genoeg. Ze werden in Brussel voor 59 fl. van de hand gedaan (28). De Blommaert en de Petri brachten respectievelijk 21 fl. en 19 fl. op. Het doek van De Craeyer ging voor 15 fl. van de hand. Het vierde paneel, aangeduid als antiek van een onbekende meester, leverde slechts 4 fl. op. Dit was dus wel een streep door de rekening van de Kas van Religie.

Ook de gebruiksvoorwerpen die in de priorij aanwezig waren, ontsnapten niet aan de opruimwoede van de Oostenrijkers. In de *Gentsche Gazette* van 20 juni 1783 werd het volgende aangekondigd:

Men laet eeniegelyk weten dat men op den 5den july (1783) ten 8 uren voor en ten een uren naer middag openbaerlyk aan de meest biedende verkoopen sal de garzingen staende op 785 roeden meersch gelegen binnen de prochien van Sint-Martens-Lierde en Marie-Oudenhove, alsook de toemaat van diere en garzingen van den pandhof van het gesupprimeerd clooster der Chartreusen ten Bossche binnen het voorzeyd Sint-Martens-Lierde bij Geraertsberge, mitsgaders verscheide vruchten te velde als klavers, haver, boonen staende op 12 bunderen 1 dagwand 99 en een half land binnen de prochie van Sint-Martens-Lierde, gecompeteerd hebbende aen voorzeyd gesupprimeerd clooster der Chartreusen; de verhoogingen en den overslag gebeuren te velde en in de meersch, en men sal de verkooping en beginnen met de klaveren staende tegen hetselve clooster. Voorders sal men op den 7den july ook ten 8 uren voor en ten één ure naer middag openbaerlyk

(27) A.R.A., o.c., nr. 69. *Liste des tableaux des chartreux du Bois Saint-Martin près de Grammont formée sur l'inventaire avec désignation des endroits respectifs ou ils se trouvent et du sujet qu'ils représente* (7 mei 1783 - De Portemont).

aan de meest biedende op het nederhof van het gesupprimeerd clooster verkoopen 4 peirden waervan er 2 koetse of te voitur peirden zijn met een berline alsmede de karren, ploegen, egden, eene kwantiteit ongedorschene en gedorschene granen, hooi, strooi, brandhout en menigvuldige kiekens, emmers en generaelijk al het gene gediend heeht tot de pachterijen van het voorschreve clooster, met al den halm van de smisse en eenen schoonen steenoven par duyst, alles op conditien in beide de voorseyde verkooping en voor te lezen (29).

Deze verkoop die op 31 juli hernomen werd, bracht 1550 gulden, 8 stuivers en 9 denieren op.

Op 19 oktober 1785 kwam uit Brussel het bevel om de beiaard met 24 klokjes, die zich in een aparte toren aan de noordkant van de huidige kerk en in de oostelijke hoek van de voorgevel bevond, te verkopen. Op 15 december van dat jaar verscheen het volgende bericht in de *Gentsche Gazette*: *Dat er vanwege den Administrateur der goederen van het gesupprimeerd clooster der Chartreusen van Sint-Maartens-Bossche nevens de stad Geraerdsbergen, op Dinsdag den 20 December ten 10 uren voormiddag binnen het voorseyd gewezen clooster op agreatie van de Edele Heren van het comité der religiekasse te Brussel, publiquelijk sal verkocht worden een uurwerk met trommel en beiaard van 24 klokken en verdere toebehoorten* (30). Ook "eenen vloer geleid met marberen steenen alsmede eenige voordere nog resteerende effecten" werden te koop gesteld. Op 20 november 1786 kocht A.J. Gouman al het lood van de priorij op. En zelfs de vis uit de vijvers die aan de kartuizers toebehoord hadden, moest er op een bepaald moment aan geloven. Gedurende enkele dagen werd hij openbaar verkocht zodat de vijvers nadien konden gevuld worden en als bouwland verkocht.

In 1790 stierf Jozef II. Op dat moment waren zeker nog niet alle goederen van Sint-Maartens-Bos verkocht en was de eindafrekening nog niet gemaakt. Toch kunnen we uit het voorgaande voorzichtig concluderen dat het resultaat van de gehele operatie niet al te gunstig moet geweest zijn. Onze voorvaderen waren blijkbaar niet zo vlug om door de Staat geconfisceerde kerkelijke

(29) DE VOS (C.) & SCHAUBROECK (W.), *De kartuizers in Sint-Martens-Lierde. Waarheid en fictie*. Lierde, 1987, p. 33.

(30) Deze toren is goed te zien op het schilderij dat rond 1880 door een zekere Vandenbossche geschilderd werd en dat in de pastorie van Sint-Martens-Lierde hangt. Een foto daarvan is gepubliceerd in het in voetnoot 29 vermelde werk op pagina 42.

bezittingen te verwerven zodat veel voor een appel en een ei van de hand moest gedaan worden. Zijn opvolger Leopold, die gematigder was, stemde in met de oprichting van een commissie die zich over het lot van de opgeheven kloosters moest buigen. Toen de Fransen het hier voor voor het zeggen kregen, was er van een heropleving helemaal geen sprake meer. Ook nadien faalden de kartuizers om nog een stichting in het leven te roepen. En zo bleef de priorijpoort voor altijd gesloten...

Carine De Vos
Rode Kruisstraat 19
9400 Ninove

Erratum nr. 2-3, 1989:

p. 110 lees niet "sur" violence maar "que" violence

p. 111 lees niet "Humanistische" maar "Humoristische"